

УДК 37.01:377

ПРОМИСЛОВЕ ШКІЛЬНИЦТВО СХІДНОЇ ГАЛИЧНИНИ: АКСІОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗМІСТУ ОСВІТИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ ст. – 1918 рр.)

Пагута Мирослав, кандидат педагогічних наук, доцент, докторант кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка.

ORCID: 0000-0003-2305-9390

E-mail: miroslav06@rambler.ru

У статті проаналізовано зміст освіти промислових шкіл Східної Галичини періоду місцевого самоуправління з точки зору опредмечених у ньому цінностей. Висвітлено стан промислового шкільництва означеного періоду. Проаналізовано звіти дирекцій промислових та промислово-доповнювальних шкіл Східної Галичини та з'ясовано особливості програм навчання у них. Встановлено, що впродовж другої половини ХІХ ст. зміст навчальних дисциплін здебільшого спрямовується на формування в учнів професійних цінностей. Натомість поява на початку ХХ ст. у навчальних планах громадянських дисциплін дала змогу більшою мірою, поряд з професійними, транслювати громадянські та національні цінності.

***Ключові слова:** професійна освіта, промислове шкільництво, цінності, зміст освіти, професійні цінності, загальнолюдські цінності, національні цінності, громадянські цінності.*

INDUSTRIAL SCHOOLING IN EASTERN GALICIA: AXIOLOGICAL PRINCIPLES OF EDUCATIONAL CONTENT (LATE 19th CENTURY– 1918)

Pahuta Myroslav, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student at the Department of General Pedagogy and Preschool Education, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0003-2305-9390

E-mail: miroslav06@rambler.ru

The article analyzes the content of education in the industrial schools of Eastern Galicia in the period of local self-government in terms of values defined in it. The state of industrial schooling of the defined period, which was characterized as stagnant, is covered. The reports of the directorates of the industrial and supplementary industrial schools in East Galicia are analyzed and the specificities of the training programs are highlighted. It is stated that in the lower industrial and supplementary industrial schools the initial plans covered mostly professionally oriented disciplines, so there were few educational disciplines. The situation in higher schools was somewhat better. The example of the Polytechnic School in Lviv demonstrates the presence of mathematical, natural, technological, engineering, architectural, social and general disciplines in the curricula.

It was established that in the late 19th century the content of the courses was mainly directed to the formation of professional values, which directed students to conscientious, careful, accurate fulfillment of professional duties, which was not always appreciated by employers, because they expected laborers who would work quickly, though perhaps not always qualitatively. The general education courses

offered to the students provided them with knowledge of languages and religion, thus, forming moral and partly civic values. However, this was clearly not enough to make future professionals aware of the link between the education they receive and the next public outreach.

It is proved that the appearance in the early 20th century of the disciplines which introduced students to the state system and the history of Poland made it possible to distribute civic, national and professional values to a greater extent. However, the elimination of religious curricula in favor of professionally-oriented disciplines has reduced the proportion of information that promoted moral values. Instead, the students were involved in religious practices, which to some extent made it possible to balance out the situation. It should be noted that changes in training programs and their profiling have had a positive impact on the development of vocational schooling and its role in public life.

Keywords: *vocational education, industrial schooling, values, content of education, professional values, universal values, national values, civic values.*

У сучасному високотехнологічному світі значної ваги надається професійній підготовці фахівців, які мають бути готовими до творчої кваліфікованої праці. Досвід людини, що відтворюється у професійній діяльності, охоплює її знання, як професійні, так і загальноосвітні, способи діяльності, а також особистісну систему вартостей, яка охоплює як загальнолюдські, так і професійні цінності. При цьому важливо зазначити, що спрямованість будь-якої, у т.ч. й професійної, діяльності надає саме особистісна система цінностей.

Однак очевидно, що здійснювана професійна діяльність, з одного боку, залежить від суспільних відносин, а з іншого – характеризується певним способом її організації. Очевидно, що ці чинники впливають на особистісну систему цінностей фахівця, яка охоплює як суспільно значущі цінності, так і цінності, що складають основу результативної та ефективної професійної діяльності.

Особистісна система цінностей складається впродовж усього життя людини, але зрозуміло, що цінності, які є основою ефективної професійної діяльності, найбільш інтенсивно формуються у процесі самої професійної діяльності, а також освітньої підготовки до неї у закладах професійної освіти.

З огляду на це, вважаємо цікавим простежити розвиток вітчизняної професійної освіти з точки зору трансльованих нею цінностей.

Питання розвитку професійної освіти Східної Галичини стало предметом досліджень низки вітчизняних та зарубіжних науковців. Зокрема, детально названад проблематика розкривається у працях О. Козакевич, О. Макарчук, Б. Ступарика, Г. Субтельної та ін. Автори розглядають становище українського професійного шкільництва на теренах Східної Галичини впродовж другої половини XIX – початку XX ст.

Надзвичайно ґрунтовно розвиток галицького професійного шкільництва дослідив Й. Кравчик. Дослідник вивчив організацію професійних шкіл, програми навчання у них та методичне забезпечення освітнього процесу, становище учнів та педагогів тощо. Варто також відзначити дослідження А. Мейсснера, Й. М'янса, Й. Свєбоди, які розглядали розвиток професійного шкільництва крізь призму полікультурності Східної Галичини періоду місцевого самоуправління.

Хоча розвиток професійної освіти Східної Галичини всебічно досліджений в історії педагогіки, однак вважаємо, що більш ґрунтовного вивчення вимагає зміст освіти з точки зору його аксіологічної спрямованості. Власне аналіз змісту освіти промислових шкіл, що входили до системи професійного шкільництва, крізь призму

пропагованих у ньому цінностей й став метою нашого дослідження.

На початку 60-х рр. XIX ст. було опубліковано звіт сеймової комісії авторства Юзефа Діттля про стан галицького шкільництва. Зокрема, автор констатує: сумний стан народної освіти, який представлений у всій австрійській державі, і особливо в Галичині, темрява, в яку значна кількість народів, що належать до цієї держави, є занурена, наслідком чого є незліченні збитки, матеріальне та духовне зубожіння, недієздатність найблагородніших прагнень народів, пресування продуктивних сил, виснажена державна скарбниця та пов'язані з цим небезпеки, найяскравіше доводять, що уряд шкіл через бюрократизацію став фатальною для Монархії та для нашої країни [1, с. 7].

Такий стан речей примушував до пошуку шляхів удосконалення освіти, зокрема, й фахової. З огляду на це, 60-ті рр. XIX ст. в Галичині характеризуються становленням системи професійної освіти. Найбільш масовою формою було доповнювальне шкільництво, а також різні професійні курси. Середнє і вище професійне шкільництво розвивалося менш інтенсивно, однак закладалися тенденції до його поширення.

Розвиток професійного шкільництва відбувався у вкрай несприятливих умовах, які характеризувалися економічною стагнацією, слабким розвитком промисловості, перевагою дрібного сільськогосподарського виробництва, обмеженим ринком товарів, а також праці.

Такий стан речей сповільнював розвиток промислової освіти, яка первинно розглядалася як чинник економічного розвитку краю. Як зазначав Б. Павлевський, нема сенсу у заснуванні промислових шкіл, якщо не відкриваються фабрики. Адже випускники таких шкіл не отримують можливості для працевлаштування, а мусять займатися іншими видами діяльності, або ж шукати долі за межами Галичини [6, с. 148].

Згодом, на початку XX ст. Ф. Буяк зазначав, що професійні школи засновувалися у таких місцевостях, де існувала певна галузь промисловості, однак не призвели вони до її розвитку. Крайові школи засновувалися в основному для ткацтва і кошикарства, однак в жодній місцевості, де була чи функціонує кошикарська школа немає значного розвитку домашнього виготовлення кошиків. Це ж можна сказати й про ткацтво. Словом, резюмує автор, професійне шкільництво не спричинилося за стільки років до піднесення промисловості краю, виявилось інституцією мертвою [2, с. 370–371].

Негативно про стан промислового шкільництва висловлювався і М. Сіцінський. Відзначаючи сумлінну працю педагогів, автор усе ж констатував незначні результати навчання, оскільки мало уваги приділялося саме фаховому вихованню учнів. З огляду на це, професійне шкільництво не відповідало вимогам, які суспільство ставило до рукодільника і промисловця, очікуючи, що він буде фахово здатним, як це було за кордоном [8, с. 4].

А вже за кілька років маємо доволі критичний відгук про промислове шкільництво Галичини О. Щепаньського, який, однак, стверджував, що за перше десятиріччя XX ст. промислове шкільництво краю набуло більш практичного і життєвого напрямку. Автор зазначає, що для ремісника іноді більш значущим є певне піднесення загальної освіти, ніж присвоєння досконалої техніки, яку часто не має де застосувати. Тому й зросла в цей час вага промислових доповнювальних шкіл, в яких працююча молодь могла здобути інформацію в галузі мови, рахунків, торгівлі і

юридичних відносин. Фахові школи, які готували до роботи у домашньому промислі значною мірою зредуковані, а на їх місці постала фахова освіта у тих напрямках, які ніколи не втрачають актуальності: ковальство, слюсарство, обслуговування машин тощо [10, с. 30].

Очевидно, що розвиток професійної освіти та промисловості й сільського господарства залежить від цінностей суспільства та цінностей, присвоєних його громадянами-фахівцями, які розбудовуватимуть державу, працюючи на її користь. З огляду на це, вважаємо за доцільне пов'язати також труднощі розвитку професійного шкільництва та економіки Галичини зі змістом професійної освіти, що, безперечно є носієм певних цінностей.

Розглянемо розвиток програм навчання у професійних школах Галичини впродовж 60-х рр. XIX ст. – 1918 р. та простежимо зміни, які відбувалися.

Програми навчання перших промислових шкіл були дуже диференційовані. Наприклад, перша програма навчання Львівської промислової школи (1853 р.) охоплювала релігію, письмо і читання польською на німецькою мовами, каліграфію, рахівництво, а також професійний рисунок з моделюванням. У 1857 р. програму навчання доповнено кореспонденцією, природознавством з географією, фізикою з хімією та механікою. Після поділу курсу навчання на два відділи у 1866 р. у елементарному відділі вивчалися релігія, стилістика і кореспонденція польською та німецькою мовами, географія, рахунки, початки фізики, рисунки, каліграфія та природознавство, а в професійному, крім професійних предметів, вивчалися фізика, математика та французька мова [5, с. 43].

Починаючи із 1874 р. відбулися зміни в організації Львівської промислової школи. Відповідно на підготовчому відділі вивчалися польська та німецька мови, географія, рахунки, природознавство, каліграфія та рисунки, фізика та історія Польщі. Фаховий відділ поділявся на відділення будівництва, механіки та хімії. Спільними для вивчення на відділі були польська та німецька мови, а також рахунки. Крім того на відділенні будівництва вивчалися теорія будівництва і будівельні рисунки, на відділенні механіки – теорія механіки і механічні рисунки, а на відділенні хімії – хімія і хімічна технологія [9].

Після чергової реорганізації школи у 1885 р. зміст навчання у ній дещо збагатився. Зокрема на загальному відділі до тих дисциплін, що раніше вивчалися на підготовчому відділі, додалися промислова і торгівельна кореспонденція, основи рахівництва, основи торгівельного і вексельного права. На фахових відділах вивчалися: нарисна геометрія, професійні рисунки, конструкції (відділ будівництва); механіка, рисунки (відділ механіки); хімія та справи у лабораторії (відділ хімії) [5, с. 43–44].

Такий зміст освіти цілком відповідає завданням школи, задекларованим у її Статуті: надання підмайстрам професійних теоретичних і практичних відомостей, а також підготовка незалежних рукодільників і промисловців у тих професіях, для яких у школі функціонують окремі курси. Школа, як освітній заклад, тим відрізняється від приватної майстерні, що не ігноруючи практичної мети, надавала учням відомості, необхідні для незалежної праці і промислової творчості. Оскільки важливою складовою навчання у промисловій школі була практична підготовка у майстернях, то її завданням стало не лише виховання майстерних і всебічно обізнаних із інструментарієм обраної професії ремісників, але передовсім ремісників розумних, здатних у майбутньому

посісти високе становище на ґрунті промислового виробництва у краї [3, с. 6, 26].

Аналіз наведеного вище дозволяє констатувати важливість формування професійних цінностей, а також інтелекту учнів, однак не йдеться ні про формування моральних чи громадянських цінностей тощо. Щоправда певні зміни можемо спостерігати на початку ХХ ст. Виступаючи на відзначенні річниці уродин Зигмунта Красінського, директор школи заявив: не сумніваюся, що ви, сини і дочки нашої великої вітчизни, не лише культ народу будете ширити, але перекажете його вашим наступникам. Пам'ятайте врешті, що народ, який не виконує обов'язків перед родиною і вітчизною, мусить відійти і зникнути з історії [4, с. 3]. Власне тут уже можемо говорити, про увиразнення у роботі школи трансляції національних та громадянських цінностей, що, однак, реалізовувалося засобами позаурочної діяльності, а не навчальних дисциплін.

Проаналізуємо також програму навчання Політехнічної школи у Львові. Станом на 1911/1912 н.р. дисципліни, які вивчалися у ній, поділялися на кілька груп:

- математичні і природничі (математика, нарисна геометрія, загальна механіка, хімія (фізична, неорганічна, органічна, аналітична, сільськогосподарська, електрохімія), мінералогія, геологія, зоологія, ботаніка, кліматологія тощо);
- технологічні (технологія волокон, устаткування і організація текстильних фабрик, хімічна технологія, технічне товарознавство, дистиляція, освітлення і опалювання тощо);
- інженерні (геодезія, рисунки (ситуаційні, технічні), будівництво мостів, водне будівництво, сільськогосподарська меліорація, водопроводи і каналізація міст, будова доріг і залізниць, сигналізація, землебудування, будівництво, електричне освітлення, будова парових машин і турбін, обслуговування, контроль і консервація котлів і парових машин, обігрів та вентиляція, авіація тощо);
- архітектурні (історія архітектури, архітектура, старохристиянська та середньовічна архітектура, архітектонічна композиція, рисунки, пластична анатомія, рисунок дії, моделювання тощо);
- суспільні і загальноосвітні (суспільна економія, основні засади соціології та статистики, промислова політика, організація бізнесу, сільськогосподарська адміністрація, правничі науки, нарис адміністрації і австрійського адміністративного права, наука про кадастр, бухгалтерія, гігієна і невідкладна допомога, польська стенографія, мови (німецька, французька, англійська, італійська) тощо) [7, с. 3–60].

Аналіз змісту навчальних дисциплін дозволив зробити низку узагальнень. Наприклад, при відборі змісту природничих дисциплін основна увага зверталася на об'єкти світу живої і неживої природи, які мають найважливіше значення для людини, представляють флору та фауну рідного краю, а також на способи поведінки особистості у світі природи, що свідчить про антропоцентризм як принцип відбору змісту освіти, пріоритет моральних, естетичних та екологічних цінностей, спрямованість на вихованні патріотичних, громадянських на національних почуттів тощо. Завданням математичних дисциплін ставав насамперед розвиток інтелекту учнів, естетичного світогляду, моральних рис характеру тощо.

Професійно-орієнтовані дисципліни (технологічні, інженерні, архітектурні)

покликані були транслювати цінності, які мали стати для майбутніх фахівців основою вибору у різних професійних ситуаціях.

Суспільні і загальноосвітні дисципліни були трансляторами інформації про суспільний устрій, соціальні відносини, законодавство, що створювало умови для виховання громадянських цінностей; мови і мовні системи, що сприяло національному вихованню учнів; правила першої медичної допомоги, які водночас сприяли формуванню моральних та валеологічних цінностей тощо.

Можемо помітити також зміни у програмі навчання промислово-доповнювальних шкіл. Якщо станом на 1888 р. у них вивчалася обмежене коло дисциплін – релігія, польська та німецька мови, рисунки, рахунки, стилістика та читання, то вже на початку ХХ ст. вона зазнає серйозних змін. Зокрема, помітною стає спеціалізація рисунків, які вважалися чи не найважливішим навчальним предметом, відповідно до тих груп професій, до яких школи готували учнів. Це ознаменувало поступовий перехід від загальнопрофесійних до фахових промислово-доповнювальних шкіл. Крім цього з навчального плану вилучалася німецька мова, а вивчення польської мови доповнювалося ознайомленням з історією Польщі. Окрім цього, у межах професійних дисциплін учням пропонувалася інформація щодо основ промислової гігієни та техніки безпеки, щодо шкідливості алкоголю та надання першої невідкладної допомоги, а відтак можемо говорити, про трансляцію валеологічних цінностей. Однак й надалі промислово-доповнювальні школи відчували брак професійних дисциплін, як-от матеріалознавство чи технологія. Також необхідно зазначити, що у 1909/1910 н.р. до навчальних планів було внесено дисципліну суспільно-політичні відомості, яка охоплювала інформацію про державний устрій, основи суспільної економіки, законодавство, у т.ч. й податкове тощо [5, с. 52–56].

Щодо змісту освіти промислово-доповнювальних шкіл то його недоліком, на думку М. Сіцінського, було усунення польської мови з навчальних планів, що, відразу зазначимо, торкнулося не усіх шкіл. Навчання вітчизняної мови, на переконання автора, розвиває інтелект та допомагає при вивченні інших дисциплін. Як позитивний момент, М. Сіцінський відзначає те, що львівські школи вийшли за межі стандартного плану навчання і надали більшу кількість годин на вивчення польської історії. Однак зазначає, що навчання польської історії не може замінити собою вивчення польської мови [8, с. 9].

Якщо поглянути на програми навчання промислових шкіл Галичини, то можна помітити, що значна кількість часу відводилася на формування професійних компетентностей. Ті загальноосвітні дисципліни, які пропонувалися учням, надавали їм знання з мов та релігії, формуючи таким чином моральні та частково громадянські цінності. Однак очевидно, що цього було недостатньо, аби майбутні фахівці усвідомили зв'язок між освітою, яку здобувають, та наступним суспільним поступом. Здебільшого формувалися професійні цінності, які скеровували учнів на сумлінне, ретельне, акуратне виконання професійних обов'язків, що не завжди цінувалося працедавцями, адже вони очікували працівників, які працюватимуть швидко, хоча, можливо, й не завжди якісно. Власне такий стан речей пов'язуємо із тією стагнацією професійної освіти, яка спостерігалася у другій половині ХІХ ст.

Поява на початку ХХ ст. у навчальних планах дисциплін, які знайомили учнів з державним устроєм, історією Польщі, дала змогу більшою мірою, поряд з

професійними цінностями, транслювати громадянські та національні цінності. Однак усунення з навчальних планів релігії на користь професійно орієнтованих дисциплін зменшила питому вагу інформації, які опредмечувала моральні цінності. Натомість учні залучалися до релігійних практик, що, певною мірою, дозволяло вирівнювати ситуацію, що склалася. Необхідно зазначити, що зміни програм навчання, їхня профілізація позитивно відбилися на розвитку професійного шкільництва та його ролі у суспільному житті.

Отримані результати і висновки відкривають перспективи подальших розвідок у таких напрямках як: дослідження еволюції аксіологічних ідей в тогочасній професійній освіті, вплив освітніх цінностей на соціалізацію особистості, дослідження ролі промислових шкіл у формуванні громадянських цінностей молоді Східної Галичини означеного періоду тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Bobrzyński M. Statut Rady Szkolnej Krajowej Galicyjskiej. Studium prawno-polityczne. Kraków, 1903. 123 s.
2. Bujak F. Galicja. Leśnictwo, górnictwo, przemysł. Lwów-Warszawa, 2010. T. 2. 509 s.
3. Drugie sprawozdanie c. k. Państwowej Szkoły Przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1893/4. Lwów, 1894. 58 s.
4. Dwudzieste sprawozdanie c. k. Państwowej Szkoły Przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1911–1912. Lwów, 1912. 64 s.
5. Możdżeń S. Szkoły przemysłowo-uzupełniające w Galicji do r. 1914. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Pedagogiczne i Psychologia*. 1967. № 114(X). S. 39–88.
6. Pawlewski B. W sprawie popierania przemysłu. *Czasopismo Techniczne*. 1896. № 13. S. 148.
7. Program Ces. Król. Szkoły Politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1911/12. Lwów, 1911. 126 s.
8. Siciński M. Potrzeby szkół przemysłowych uzupełniających we Lwowie. Lwów, 1914. 15 s.
9. Sprawozdanie komisji zawiadującej mieską szkołą przemysłową i handlową za rok szkolny 1877, b.m.r.
10. Szczepański A. Rozwój przemysłu Galicji (Dotychczasowe drogi i wytyczne na przyszłość). Lwów, 1916. 48 s.

REFERENCES

1. Bobrzyński, M. (1903). Statut Rady Szkolnej Krajowej Galicyjskiej. Studium prawno-polityczne. Kraków.
2. Bujak, F. (2010). Galicja. Leśnictwo, górnictwo, przemysł. Vol. 2. Lwów-Warszawa.
3. Drugie sprawozdanie c. k. Państwowej Szkoły Przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1893/4. (1894). Lwów.
4. Dwudzieste sprawozdanie c. k. Państwowej Szkoły Przemysłowej we Lwowie za rok szkolny 1911–1912. (1912). Lwów.
5. Możdżeń, S. (1967). Szkoły przemysłowo-uzupełniające w Galicji do r. 1914. *Acta Universitatis Wratislaviensis. Prace Pedagogiczne i Psychologia*, 114(X), 39–88.
6. Pawlewski, B. (1896). W sprawie popierania przemysłu. *Czasopismo Techniczne*, 13, 148.
7. Program Ces. Król. Szkoły Politechnicznej we Lwowie na rok naukowy 1911/12. (1911). Lwów.
8. Siciński, M. (1914). Potrzeby szkół przemysłowych uzupełniających we Lwowie. Lwów.
9. Sprawozdanie komisji zawiadującej mieską szkołą przemysłową i handlową za rok szkolny 1877, b.m.r.
10. Szczepański, A. (1916). Rozwój przemysłu Galicji (Dotychczasowe drogi i wytyczne na przyszłość). Lwów.